

ФУНКЦІЇ ТА ПІДСТАВИ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: АДМІНІСТРАТИВНИЙ ВИМІР

Державний університет інфраструктури та технологій
вул. Кирилівська, 9, 04071, Київ, Україна
E-mail: dbezzubov@ukr.net

Мета: визначити правові моделі видових ознак господарсько-правової відповідальності як складового елементу господарської діяльності. Запропонувати ефективні механізми юридичного забезпечення притягнення до господарської відповідальності юридичних осіб. Запропонувати авторські концепції функціонування господарської відповідальності в системі права. **Методи:** дослідження проведене з використанням класичних методів наукового пізнання. За допомогою методу аналізу розкриті системні елементи господарської відповідальності. За допомогою методу синтезу розглянуті концептуальні аспекти господарської відповідальності. **Результати:** за результатами дослідження запропоновані авторські елементи концепції господарської відповідальності. Визначені та розкриті складові елементи правового аспекту господарської відповідальності.

Ключові слова: господарське право, відповідальність, концепції, право, економіка, система, техніка, моделі.

Постановка проблеми та її актуальність.

Аналізуючи матеріально-правові та процесуально-правові аспекти господарського законодавства в сфері господарсько-правової відповідальності, необхідно з'ясувати актуальність даних площин для сучасного світу. На сьогоднішній час, велика кількість країн Європи належить до країн континентальної правової сім'ї, у тому числі й Україна. Головною метою господарського права є регулювання та дотримання законності у відносинах між суб'єктами підприємницької діяльності, саме завдяки господарсько-правовій відповідальності.

Аналіз досліджень і публікацій. Важливою джерельною базою для опрацювання цієї теми стали публікації таких науковців: Н.О. Армаш, Д.О. Беззубова, Ю.А. Ведернікова, В.В. Копейчикова, Н.С. Малєїна, О.О. Мельника, І.М. Бокоч, А.Н. Новицького, С.І. Юшиної, А.Й. Іванського, Г. Поль, М.Ю. Потоцького та інших вчених.

Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі цілісного аналізу нормативно-правового

матеріалу, наукових джерел та правозастовчої практики сформулювати науково обґрунтовані підвалини адміністрування господарсько-правової відповідальності, виробити шляхи покращення та удосконалення відповідних положень законодавства.

Виклад основного матеріалу. До теоретичних засад, які визначають сутність відповідальності суб'єктів господарювання та забезпечують досягнення нею мети, відносяться її функції, які конкретизують саме мету цієї відповідальності. На думку окремих авторів, мета і функція взаємодіють між собою: якщо буде реалізована санкція, передбачена певною правовою нормою, то буде досягнуто мету і виконано функцію, що впливають із правових норм [1, с. 430]. Оскільки функції господарсько-правової відповідальності деталізують ті, що притаманні власне юридичній відповідальності, доцільно розглянути це питання, взявши за основу загальні положення щодо функцій юридичної відповідальності. На думку О.М. Вінник, під функціями гос-

подарсько-правової відповідальності необхідно розуміти напрями її дії, той господарський результат, що настає о результаті застосування господарсько-правової відповідальності [2, с. 54]. Господарсько-правовій відповідальності притаманні як загальні для будь-якої юридичної відповідальності, так і спеціальні функції, що є характерними лише або переважно для господарсько-правової відповідальності. До категорії перших належать попереджувально-стимулююча, штрафна (функція покарання за правопорушення), до категорії других - компенсаційно-відновлювальна, інформаційна, сигналізаційна.

Попереджувально-стимулююча функція господарсько-правової відповідальності (як і будь-якої юридичної) проявляється в тому, що не лише застосування господарсько-правової відповідальності, а й сама загроза її застосування примушує учасників господарських правовідносин (насамперед суб'єктів господарювання) діяти правомірно, аби уникнути негативних наслідків в результаті застосування такої відповідальності. Штрафна функція (функція покарання за вчинене правопорушення) незначною мірою характерна для господарсько-правової відповідальності, хоча в певних випадках (сплата штрафної неустойки, яка передбачає і сплату суми неустойки, і повне відшкодування збитків; в окремих випадках це можуть бути господарсько-адміністративні штрафи за заборонені законом дії у сфері економічної конкуренції, якщо вони створили лише загрозу обмеження конкуренції на ринку, не завдавши шкоди її учасникам).

Щодо компенсаційно-відновлюваної, то О.Ф. Скакун визначає її як таку, що спрямована на відновлення незаконно порушених прав, примусове виконання невиконаних обов'язків, властивих майновій відповідальності [3, с. 435]. Ця функція закріплена насамперед у ч. 1 ст. 224 ГК України, згідно з якою учасник господарських відносин, який порушив господарське зобов'язання або установлені вимоги щодо здійснення господарської діяльності, повинен відшкодувати завдані цим збитки суб'єкту, права або законні інтереси якого порушено [4]. О.М. Вінник зазначає, що дана функція прита-

манна всім видам і формам господарсько-правової відповідальності, але найбільше проявляється при застосуванні штрафних санкцій та відшкодуванні збитків [5, с. 388]. У договірних та інших зобов'язаннях кредитор завжди ризикує своїм майновим становищем внаслідок порушення зобов'язання боржником. Тому правові системи цивілізованих країн відпрацювали і мають у своєму арсеналі засоби правового захисту, які знаходяться у потерпілої сторони зобов'язання. Ці засоби ґрунтуються на так званому праві справедливості і застосовуються або безпосередньо потерпілою стороною, або правозастосовчим органом. Найбільш юридичним, універсальним і дієвим засобом правового захисту потерпілої сторони зобов'язання, яке застосовується традиційно «по праву справедливості», є відшкодування збитків. Суть цього методу полягає в тому, що кожне порушення договору чи іншого зобов'язання дає потерпілій стороні право на відшкодування збитків, які вона зазнала.

Окремо щодо такої функції грошових санкцій визначення давалось О.М. Новошицьким, який зазначав, що під такою функцією слід розуміти призначення санкції компенсувати підприємству збитки від правопорушення, за яке вона стягується. З урахуванням такого підходу, компенсаційною функцією наділені, на його думку, лише залікова та виключна неустойки і відшкодування збитків [6, с. 22]. Однак з такою позицією важко погодитись, оскільки мова не може йти тільки про відновлення порушених у результаті невиконання зобов'язань майнових госпрозрахункових інтересів підприємств учасників господарського обігу чи відшкодування збитків від правопорушення. По-перше, невиконання майнових зобов'язань суб'єктами господарювання може бути не тільки стосовно підприємств, але й щодо інших учасників господарських відносин, якими згідно зі ст. 2 ГК України можуть бути: громадяни-підприємці як суб'єкти господарювання; органи державної влади та органи місцевого самоврядування, що наділені господарською компетенцією; споживачі [7].

Крім того, слід відрізнити негативні наслідки та примусове виконання обов'язків, яке не є

несенням відповідальності. По-друге, такою функцією наділена відповідальність не лише за невиконання майнових зобов'язань, а й за порушення правил здійснення господарської діяльності. Виходячи з цього, можна уточнити компенсаційну функцію відповідальності суб'єктів господарювання, а саме – це відновлення правового становища учасників господарських відносин, порушеного у результаті невиконання або неналежного виконання зобов'язань чи недотримання правил здійснення господарської діяльності.

Наступною є сигналізаційна функція. На думку Н.О. Армаш, вона проявляється в тому, що застосування до суб'єкта господарювання господарсько-правової відповідальності є сигналом для нього про необхідність поліпшення своєї роботи з метою уникнення в майбутньому втрат від застосування такої відповідальності, а для контрагентів такого господарюючого суб'єкта - сигналом про необхідність зважити доцільність продовження з ним договірних зв'язку або розірвання існуючого [8].

Роль інформаційної функції полягає в інформуванні учасників господарського життя про негаразди в діяльності їх партнерів (якщо до останніх застосовуються господарсько-правові санкції контролюючими органами, контрагентами тощо), а відтак - у доцільності корегування своїх відносин з ними. Застосування таких санкцій до самих учасників господарського життя надають їм відповідну інформацію про можливі негаразди у власній діяльності (і, відповідно, необхідності її поліпшення) або порушення їхніх прав і законних інтересів (якщо санкції застосовуються неправомірно) і необхідності вжиття відповідних заходів [8, с. 178].

У науковій літературі дискутується питання щодо такої функції господарсько-правової відповідальності, як каральна або штрафна. При цьому, слід погодитись з О.М. Вінник, яка стверджує, що така функція незначною мірою характерна для зазначеної відповідальності, хоча в певних випадках відіграє значну роль (сплата штрафної неустойки, яка передбачає і сплату суми неустойки, і повного відшкодування збитків; в окремих випадках це можуть бути господарсько-адміністративні штрафи за забо-

ронені законом дії у сфері економічної конкуренції, якщо вони створили лише загрозу обмеження конкуренції на ринку, не завдавши шкоди її учасникам) [5, с. 387]. У теорії господарського права ведеться дискусія з приводу того, яка ж названих функцій є основною і найбільш важливою у сфері господарювання.

Щодо ролі господарсько-правової відповідальності, то варто зазначити, що вона покликана для законного забезпечення прав та обов'язків всіх учасників господарського процесу незалежно від форми створення.

Як зазначає Д.О. Беззубов, питання підстав господарсько-правової відповідальності з позиції норм інших галузей права недостатньо висвітлено вітчизняною наукою. Це пов'язано, передусім, із довгими роками невизнання господарської відповідальності як самостійного виду юридичної відповідальності [11]. Ситуація змінилася лише з набранням у 2004 р. чинності Господарським кодексом України, де і було вперше на законодавчому рівні закріплено господарську відповідальність та, зокрема, підстави її настання. Недосконалість цієї норми зумовила численні наукові пошуки у цій проблематиці. Зокрема, постали такі проблемні питання: відсутність законодавчо закріпленого терміна господарського правопорушення та його складу; відсутність вичерпного переліку підстав господарської відповідальності тощо.

Юридичні та фактичні підстави виникнення господарської правової відповідальності визначаються різними юридичними фактами. Як зазначає Н.О. Армаш, такими підставами можуть бути як господарські факти, так і факти, що відносяться до суміжних галузей права: кримінального, цивільного та інших [12].

Підстави господарсько-правової відповідальності, з нашого погляду, можна розглядати у двох аспектах – у широкому та вузькому розумінні. Почнемо розгляд із останнього. Під підставами господарської відповідальності розуміють ті основні умови, за наявності яких вона настає. Законодавством передбачено (ст. 218 ГК України), що господарська відповідальність – це вчинене учасником господарських відносин правопорушення у сфері господарювання [12]. Цією нормою закріплено і ключові умови

відповідальності, а саме: – незворотність господарської відповідальності, за винятком обставин, коли правопорушник ужив усіх залежних від нього заходів для недопущення порушення. Тут варто підкреслити, що немає жодних коментарів, які б кваліфікували, які саме «заходи» маються на увазі. Можна передбачити, що право тлумачення таких заходів покладено на суд. Очевидно, що така законодавча прогалина суперечить сучасним тенденціям «розвантаження» господарських судів і спонукання суб'єктів господарських відносин до досудового розв'язання спорів; – правопорушник звільняється від господарської відповідальності, якщо доведе, що на перешкоді належному виконанню його зобов'язань стояли надзвичайні й незворотні обставини. Щодо останнього пункту законодавчо передбачено важливе уточнення, що не можуть вважатись такими обставинами, зокрема: порушення своїх зобов'язань контрагентами правопорушника, відсутність на ринку потрібних для виконання зобов'язання товарів, брак у боржника необхідних коштів. Розглядаючи підстави господарсько-правової відповідальності у широкому сенсі, варто відзначити два сформовані у теорії господарського права погляди.

Відповідно до концепції В.С. Щербини, є дві підстави господарсько-правової відповідальності: юридична і фактична [9, с. 199]. Ми повністю з цим погоджуємось, лише зауважимо, що такі підстави можуть формуватися в різних галузях права і відповідно мати різні за тяжкістю наслідки.

Висновки. Таким чином потрібно зробити наступні висновки, по-перше: під юридичною підставою розуміють правовий документ, що характеризує певну поведінку суб'єкта господарювання як протиправну і передбачає за неї форму і розмір відповідальності, а саме: закон і договір. Ця підстава складається з чотирьох елементів - умов господарсько-правової відповідальності: а) факт господарського правопорушення, тобто порушення норми закону, умов договору, державного контракту тощо, внаслідок чого завдаються збитки або інша шкода майновим правам та інтересам потерпілого (кредитора). Господарське порушення є наслідком протиправної поведінки господарського по-

рушника. Це може бути дія чи бездіяльність, що порушують правову норму, планове завдання, умови договору тощо; б) збитки, завдані порушенням господарського зобов'язання або установлених вимог щодо здійснення господарської діяльності; в) причинний зв'язок між протиправною поведінкою порушника і завданими потерпілому збитками. Це повинен бути причинно-необхідний зв'язок, коли протиправна дія чи бездіяльність є об'єктивною причиною такого наслідку, як збитки або інша шкода, завдані потерпілому (кредиторів); г) вина правопорушника - учасника господарських відносин.

По-друге: це негативне суб'єктивне ставлення правопорушника до прав і законних інтересів потерпілого. При цьому слід мати на увазі застереження закону, згідно з яким учасник господарських відносин відповідає за невиконання або неналежне виконання господарського зобов'язання чи порушення правил здійснення господарської діяльності, якщо не доведе, що вжив усіх залежних від нього заходів для недопущення господарського правопорушення. У разі якщо інше не передбачено законом або договором, суб'єкт господарювання за порушення господарського зобов'язання несе господарсько-правову відповідальність, якщо не доведе, що належне виконання зобов'язання виявилось неможливим внаслідок дії непереборної сили, тобто надзвичайних і невідворотних обставин за даних умов здійснення господарської діяльності. Не вважаються такими обставинами, зокрема, порушення зобов'язань контрагентами правопорушника, відсутність на ринку потрібних для виконання зобов'язання товарів, відсутність у боржника необхідних коштів (ч. 2 ст. 218 ГК).

По-третє: фактичною підставою автор пропонує вважати життєві ситуації, що характеризуються законом або договором як неправомірні. Перш за все, фактичні підстави господарсько-правової відповідальності слід розрізняти за суб'єктом та об'єктом.

Література

1. Актуальні проблеми господарського права: навчальний посібник / Беляневич О.А. [та ін]; за заг. ред. В.С. Щербини; КНУТШ. – Київ: Юрінком Інтер, 2012. – 528 с.

2. Вінник О.М. Господарське право: навчальний посібник / О.М. Вінник; МОНУ. – 2-ге вид., змінене та доп. – Київ: Правова єдність, 2009. – 768 с.

3. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник / О.Ф. Скакун; пер. з рос. – Харків: Консум, 2006. – 656 с.

4. Господарський кодекс України // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – С. 303.

5. Вінник О.М. Господарське право: навчальний посібник / О.М. Вінник; МОНУ. – 2-ге вид., змінене та доп. – Київ: Правова єдність, 2009. – 768 с.

6. Новошицкий А.Н. Эффективность выполнения системой санкций компенсационной функции / А.Н. Новошицкий. – Донецк, 1975. – 23 с.

7. Господарський кодекс України // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – С. 303.

8. Господарське право: підручник / [Ю.С. Атаманова та ін.]; за заг. ред. Д.В. Задихайла, В.М. Пашкова; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Х.: Право, 2012. – 693 с.

9. Щербина В.С. Господарське право: підручник. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 480 с.

10. Вінник О.М. Господарське право: навчальний посібник / О.М. Вінник; МОНУ. – 2-ге вид., змінене та доп. – Київ: Правова єдність, 2009. – 768 с.

11. Беззубов Д.О., Бухер М.О. Завдання системи забезпечення захисту підприємництва в Україні // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. – 2017. – № 3. – С. 108-113.

12. Армаш Н.О. Методика отримання, перевірки та реалізації інформації щодо корупційних діянь / Н.О. Армаш, І.В. Слінько // Держава та регіони (Серія «Право»). – 2006. – № 1. – С. 7-14.

13. Хозяйственное право: учебник / Институт экономико-правовых исследований НАН Украины; авт.: В.К. Мамутов, Г.Г. Знаменский и др.; под ред. Мамутова В.К. – Киев: Юринком-Интер, 2002. – 912 с.

References

1. Aktual'ni problemy gospodars'kogo prava: navchal'nyj posibnyk / Beljanevych O.A. [ta in]; za

zag. red. V.S. Shherbyny; KNUTSh. – Kyi'v: Jurinkom Inter, 2012. – 528 s.

2. Vinnyk O.M. Gospodars'ke pravo: navchal'nyj posibnyk / O.M. Vinnyk; MONU. – 2-ge vyd., zminene ta dop. – Kyi'v: Pravova jednist', 2009. – 768 s.

3. Skakun O.F. Teorija derzhavy i prava: pidruchnyk / O.F. Skakun; per. z ros. – Harkiv: Konsum, 2006. – 656 s.

4. Gospodars'kyj kodeks Ukrai'ny // Oficijnyj visnyk Ukrai'ny. – 2003. – № 11. – S. 303.

5. Vinnyk O.M. Gospodars'ke pravo: navchal'nyj posibnyk / O.M. Vinnyk; MONU. – 2-ge vyd., zminene ta dop. – Kyi'v: Pravova jednist', 2009. – 768 s.

6. Novoshickij A.N. Jeffektivnost' vypolnenija sistemoj sankcij kompensacionnoj funkcii / A.N. Novoshickij. – Doneck, 1975. – 23 s.

7. Gospodars'kyj kodeks Ukrai'ny // Oficijnyj visnyk Ukrai'ny. – 2003. – № 11. – S. 303.

8. Gospodars'ke pravo: pidruchnyk / [Ju.Je. Atamanova ta in.]; za zag. red. D.V. Zadyhajla, V.M. Pashkova; Nac. un-t «Juryd. akad. Ukrai'ny im. Jaroslava Mudrogo». – H.: Pravo, 2012. – 693 s.

9. Shherbyna V.S. Gospodars'ke pravo: pidruchnyk. – K.: Jurinkom Inter, 2003. – 480 s.

10. Vinnyk O.M. Gospodars'ke pravo: navchal'nyj posibnyk / O.M. Vinnyk; MONU. – 2-ge vyd., zminene ta dop. – Kyi'v: Pravova jednist', 2009. – 768 s.

11. Bezzubov D.O., Buher M.O. Zavdannja systemy zabezpechennja zahystu pidprijemnyctva v Ukrai'ni // Jurydychnyj visnyk. Povitrjane i kosmichne pravo. – 2017. – № 3. – S. 108-113.

12. Armash N.O. Metodyka otrymannja, perevirky ta realizacii' informacii' shhodo korupcijnyh dijan' / N.O. Armash, I.V. Slin'ko // Derzhava ta regiony (Serija «Pravo»). – 2006. – № 1. – S. 7-14.

13. Hozjajstvennoe pravo: uchebnyk / Institut jekonomiko-pravovyh issledovanij NAN Ukrainy; avt.: V.K. Mamutov, G.G. Znamenskij i dr.; pod red. Mamutova V.K. – Kiev: Jurinkom-Inter, 2002. – 912 s.

**FUNCTIONS AND GROUNDS OF ECONOMIC AND LEGAL RESPONSIBILITY:
ADMINISTRATIVE DIMENSION**

State University of Infrastructure and Technology
Kirillovskaya Str., 9, 04071, Kyiv, Ukraine
E-mail: dbezzubov@ukr.net

Aim: to determine the legal models of the specific features of economic and legal liability as an integral part of economic activity. To propose effective mechanisms of legal support for bringing business entities to legal entities. To offer author's conceptions of the functioning of economic responsibility in the system of law. **Methods:** the study was conducted using classical methods of scientific knowledge. Using the method of analysis, the system elements of economic responsibility are disclosed. The method of synthesis considers the conceptual aspects of economic responsibility. **Results:** according to the results of the research, author's elements of the concept of economic responsibility are proposed. Identified and disclosed components of the legal aspect of economic responsibility.

It is necessary to draw the following conclusions, first: under a legal basis, understand the legal document characterizing a certain behavior of the subject of economic activity as unlawful and foresees for her the form and amount of liability, namely: law and contract.

This ground consists of four elements - the terms of economic legal liability: a) the fact of economic offense, that is, violation of the law, the terms of the contract, government contract, etc., resulting in damages or other damage to the property rights and interests of the victim (creditor). An economic violation is a consequence of the unlawful conduct of the economic offender. This may be an act or omission that violates a legal norm, a scheduled task, a contract, etc.; b) losses caused by violations of economic obligations or established requirements for the conduct of economic activity; c) the causal relationship between the wrongful conduct of the offender and the damage inflicted by the victim. This should be a cause-and-effect connection, where the unlawful act or inaction is an objective cause of such an effect as the damage or other damage suffered by the victim (creditor); d) the fault of the offender - a participant in economic relations. Secondly: it is a negative subjective attitude of the offender to the rights and legitimate interests of the victim. It should be borne in mind the reservation of the law according to which a participant in economic relations is responsible for failure or improper performance of an economic obligation or violation of the rules for the conduct of economic activity, unless it is proved that he has used all the measures dependent on him to prevent the economic offense. Unless otherwise provided by law or agreement, an entity is liable for economic violation of an economic obligation if it does not prove that the proper fulfillment of the obligation was impossible due to the force majeure, that is, the extraordinary and unavoidable circumstances of the data conditions of economic activity. Not considered such circumstances, in particular, violation of obligations by contractors of the offender, absence of the necessary goods for the fulfillment of obligations on the market, absence of necessary funds from the debtor (Part 2 of Article 218 of the Civil Code). The author proposes to consider actual life situations, which are characterized by law or contract as unlawful. First of all, the actual grounds for economic liability should be distinguished by subject and object.

Keywords: economic law, responsibility, concept, law, economy, system, technique, model.